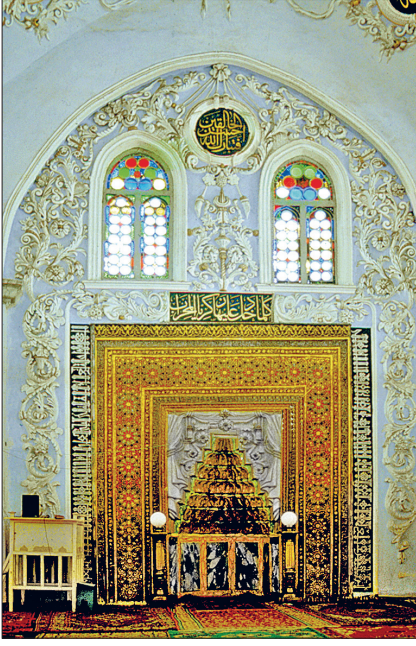

ULUCAMI

Bergama Ulucamii'nin mihrap duvarı

den duvarları ve kasnaklar üzerine açılan pencerelerle sağlandığı yapıda iki sıralı pencere düzeni görülmektedir. Kuzey ve güney cephelerinde üçgen alınlıklı olan yapının cepheleri üstte profilli bir silme ile sonlanmaktadır. Üstte orta aksta sekizgen kasnaklar üzerine oturan kubbelerle, yan akslarda ise eğimli çatı ile örtülüdür. Kuzey ve batı cephesinde birer kapısı bulunan caminin taçkapsı kuzey cephesinin ortasında yer almaktadır. Silmelerin meydana getirdiği dikdörtgen bir çerçeve içine alınan giriş mermerden basık kemerlidir. Kemerin üzerinde bitkisel ve geometrik bezemeli lento ve bunun üzerinde içinde üç satırlık inşa kitâbesi mevcut sivri kemerli alınlık görülmektedir. Batı yönündeki diğer kapı sivri kemer altında dikdörtgen açıklıklıdır. Kareye yakın dikdörtgen planlı cami mihraba dik üç neflidir ve dokuz birim halinde ele alınmıştır. Birimlerin üzeri, orta aksta birbirine sivri kemerlerle bağlı dört ayak üzerine oturan sekizgen kasnaklı üç kubbe ile örtülüdür. Ortadaki kubbe sekiz dilimli olup kubbelere geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Yanlar yuvarlak kemerlerle desteklenen beşik tonozlarla örtülüdür. İkinci sıra pencerelerin altında bütün yapıyı dolanan profilli bir korniş bulunmaktadır. Aynı düzenleme üst örtüyü taşıyan ayaklar üzerinde de kulla-

nılmıştır. Ayaklar dışında yapının içi sıvalıdır. Harimin kuzeyindeki mahfil tamirler sırasında yeniden yapılmıştır.

Yapının alçı mihrabı dikdörtgen çerçeve içerisinde mukarnaslı kavsaraya sahiptir. Kavsaranın çevresi geometrik ve bitkisel bezemelidir. Bu süslemelerin dışında mihrabın iki yanında kûfi bir yazı kuşağı görülmektedir. Caminin minberi mermerdir. Süsleme açısından sade olan minberin yan aynası bezemesizdir ve korkulukları geometrik geçmelerden meydana gelen kompozisyona sahiptir. Basık kemerli kapısının üzerinde bitkisel bezemeler vardır. Minber üstte prizmatik mermer bir külâhla sonlanmaktadır. Yapının mihrabında ve mihrap önü kubbesinde yer alan kalem işi süslemeler geç döneme ait örneklerdir. Caminin kuzeybatısında yapıdan ayrı olarak ele alınan kesme taştan minare kare planlı kaide üzerinde köşeleri pahlı pabuçluğa oturan çokgen gövdeye sahiptir. Şerefe altı mukarnaslı olan minare alt kısmında silindirik, üstte konik biçimde devam eden külâhla sonlanmaktadır. Caminin kuzeyindeki kesme taştan, sekizgen planlı şadırvanda basık kaş kemerlerin birbirine bağladığı sütunlarla taşınan üst örtü ortası fenerli düz çatıdır. Mermer su haznesi üzerinde görülen yazılar Bergamalı şair Aşkı Efendi'ye aittir. Bergama Ulucamii, mihraba dik üç nefli ve çok birimli planı ile bu grubun son örneklerinden biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Osman Bayatlı, *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri*, İstanbul 1956, s. 18-21; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 373-378; Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mi'marisinde Süsleme I: Erken Devir 1300-1453*, İstanbul 1979, s. 232-233; Bozkurt Ersoy, *Bergama Camii ve Mescitleri*, Ankara 1989, s. 5-13; a.m.f., "Bergama Ulu Camii", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, sy. 4, İzmir 1988, s. 57-66; Yıl-

dıray Özbek, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)*, Ankara 2002, s. 171-176; Sedat Bayrakal, *Erken Osmanlı Dönemi Minberleri: 1300-1500* (doktora tezi, 2007), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 39-45.

ZEYNEP HATİCE KURTBİL

Birgi Ulucamii. İzmir'in Ödemiş ilçesine bağlı Birgi kasabasında. İnşa kitâbesinden 712 (1312) yılında Aydınoğlu Mehmed Bey tarafından yaptırıldığı anlaşılan yapı Aydınoğulları'nın ilk camisi özelliğini taşır. Kuzeybatı köşesinde vaktiyle yer alan medrese ve batı tarafındaki Aydınoğlu Mehmed Bey'in türbesiyle bir külliye düzeni içinde inşa edilmiştir. Caminin güneydoğusundaki hamamın da aynı yapı topluluğunun bir parçası olması kuvvetle muhtemeldir. Medrese Yunan işgali sırasında tahrip edilmiştir. Aydınoğulları'nın ilk merkezi Birgi'de kasabanın ortasından geçen derenin sol yanındaki hafif eğimli arazi üzerine inşa edilen yapıda zeminde görülen izler ve etrafa dağılmış durumdaki parçalar, cami ile Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi'nin bulunduğu alanda daha önce bir yapının (ya da yapıların) mevcudiyetine işaret eder. Hem cami hem türbenin duvar örgüsünde bol miktarda devşirme malzemenin kullanılması inşaat sırasında bu kalıntıdan geniş ölçüde faydalandığını göstermektedir.

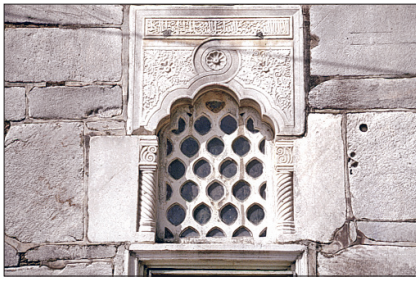
Cami kare planlı, mihraba dikey beş nefli plana sahiptir. Mihrap önü bölümü bir kubbe ile örtülen yapıda üst örtü çift eğimli kırma çatıdır. Yapının iki sıra halindeki pencereci cephelerinden kuzey ve batı cephesi tamamen moloz taşla, güney cephesi devşirme bloklarla, doğu cephesi alt bölümü moloz taş, üst bölümü yine devşirme bloklarla örülmüş olup dikkat çekicidir. Simetrik bir düzenlemenin esas alındığı doğu cephesinde ortadaki kemerli ka-

Bergama
Ulucamii

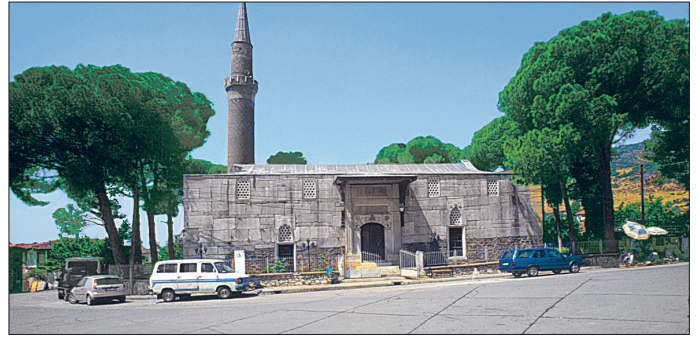
pının iki yanında altta ve üstte süslemeli ikişer pencere yer alır. Cephenin güney köşesine dikdörtgen bir niş içinde devşirme mermer aslan heykeli yerleştirilmiştir. Güneybatı köşesindeki tuğladan silindirik minare, gövdesini kaplayan firuze sırlı tuğlalardan zikzak baklava örgüsüyle Selçuklu geleneğini yansıtan bir örnektir. Yapının ana girişi kuzey tarafındadır. Bu kısımda sonradan yapılan ve 1944 depreminde yıkılan bir son cemaat yeri bulunuyordu. Kapı üzerindeki iki satırlık sülüs kitâbede inşa tarihi ile bâni adı yazılıdır. Kare planlı iç mekân, dört sıra halindeki on beş sütunun arasına kuzey-güney doğrultusunda atılan kemerlerle derinlemesine beş nefe bölünmüştür. Daha geniş tutulan orta nefte mihrap önünde pandantifli bir kubbe vardır. Yapıyı orta nefi çift, yan nefleri tek yöne eğimli ahşap konstrüksiyonlu çatı örter. Kemerler başlıklarıyla birlikte devşirme sütunlara oturur.

İç mekân çini ve ahşap işçiliği açısından önemlidir. Mihrapla mihrap önü mekânının orta nefte bakan kemeri koyu mor ve firuze renginde mozaik-çini süslemelidir. Kemerin üstünü iç içe kesişen altgenlerle birlikte sülüs bir kitâbe kuşağı kaplar. Mukarnas kavsaralı, dikdörtgen planlı, nişli mihrapta ise geometrik desenlerin ağırlıkta bulunduğu bir kompozisyon hâkimdir. Selçuklu geleneğini yansıtan mihrabın çini süslemesinde bugün yer yer dökmeler meydana gelmiştir. Çini süslemenin bu kadarla sınırlı olmayıp zama-

Birgi Ulucamii'nde pencere üzerindeki dilimli kemerli küçük pencerelerden biriyle devşirme aslan heykeli

Birgi
Ulucamii
ve kitâbesi

nında kubbenin de mozaik-çini ya da sırlı tuğla kaplandığı tahmin edilmektedir. 722 (1322) tarihli künde-kârî tekniğindeki ceviz minber Muzafferüddin b. Abdülvâhid adlı ustanın eseridir. İç mekânda alt pencereleri örten ahşap kapaklar farklı kompozisyon özellikleri ve çok özenli işçilikleriyle dikkat çeker. Kapı ve pencere kanatlarının minberle aynı zamanda ve büyük ihtimale aynı usta tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Birgi Ulucamii, planıyla mimari açıdan bir yenilik getirmeyen asıl gelişmeyi dış cephe düzeniyle göstermektedir. Yapıda çift sıra pencereli, dışa açık, daha hareketli cephe tasarımlarıyla çarpıcı, kayda değer bir değişim sağlanmıştır. Malzemesi ve özenli işçiliğiyle öne çıkan doğu cephesinin düğümlü geçmeli, dilimli kemerli dekoratif mermer pencerelerinde Memlûk mimarisinin etkileri görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 174-175; İsmail Hakkı [Uzunçarşılı], *Kitâbeler II*, İstanbul 1347/1929, s. 107-115; R. M. Riefstahl, *Cenubu Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi* (trc. Cezmi Tahir Bertin), İstanbul 1941, s. 20-24, 80-83, plan 32, rs. 33; Ali Kızıltan, *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler*, İstanbul 1958, s. 96-97; Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976, s. 55; a.mlf., "Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri", *STY*, III (1970), s. 135-149; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 211-212; Şerare Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatı'nın Gelişmesi*, İstanbul 1986, s. 128-129; Hakkı Önkâl, "Birgi Ulu Camii Hakkında Bazı Mülâhazalar", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi: Bildiriler, Ankara 1995, III, 31-36; Selda Kalfazade, *Anadolu'da Aydınoğulları Dönemi Mimari-si* (doktora tezi, 1995), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 39-79; a.mlf., "Aydınoğlu Eserlerinde Çini Kullanımına Dair", Prof. Dr. Şerare Yetkin Anısına Çini Yazıları (haz. Yıldız Demiriz), İstanbul 1996, s. 97-102; a.mlf., "Birgi'de Aydınoğlu Devri Mimarisi", *Sanatsal Mozaik*, III/28, İstanbul

1998, s. 36-43; Köprülüzâde M. Fuad, "Aydınoğulları Tarihine Ait", *TM*, II (1928), s. 422-424; Halim Baki Kunter, "Birgi'de Ulucamii", *Ülkü*, I/2, Ankara 1947, s. 11-13; M. Zeki Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *VD*, sy. 5 (1962), s. 60-62; Ali Haydar Bayat, "Birgi Ulu Camii Ahşap İşleri", *Antik Dekor*, sy. 32, İstanbul 1995, s. 94-97.

SELDA KALFAZADE

Bitlis Ulucamii. Küfi kitâbesine göre yapı 545 (1150) yılında Mervânoğulları'ndan Ebû'l-Muzaffer Muhammed tarafından yaptırılmıştır. Ancak bu kitâbenin onarım kitâbesi olduğunu ileri sürenler de vardır. Birçok defa onarım gören ve 1062'de (1652) esaslı şekilde elden geçirilen yapı 1916'daki Rus işgali sırasında hasar görmüş, 1985 yılında tekrar onarılmış, yapıya son cemaat yeri ve bazı pencerelerin eklenmesinin yanı sıra dereye bakan batı kenarı boyunca bir teras duvarı örülmüş, ayrıca kuzey yönüne müstemilât, helâ gibi yapılar inşa edilmiştir.

Doğu-batı istikametinde enine gelişen mihraba paralel üç nefli ve mihrap önü kubbeli yapı kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Doğu cephesinde yuvarlak kemerli, batı cephesinde müdahale görerek genişletilen dikdörtgen formlu üçer pencere, kuzey ve güney cephesinde ikişer pencere açıklığı yer almaktadır. Silindirik kasağında dört pencere bulunan pandantifli kubbe dıştan taş bir külâhla örtülüdür. Beşik tonozlu neflerin üstü aslında düz topraklı, onarım sonrası kurşun kaplı kırma çatıya dönüştürülmüştür. Onarım esnasında girişin sağlandığı kuzey cephesi değişime uğramış, bu yöne betonarme bir son cemaat yeri ilâve edilmiştir. Caminin ana kütesinden biraz daha alçakta kalan bu bölüm ortada kapı, iki yanda birer